

СТАТТІ

УДК 929 (477)"1905/1907"

Белашов В. І.

**УКРАЇНСЬКІ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ НА ГЛУХІВЩИНІ У ПЕРШІЙ
РОСІЙСЬКІЙ РЕВОЛЮЦІЇ 1905 – 1907 РР.**

У статті розглядається низка питань пов'язаних з виникненням осередків українських політичних партій у місті Глухові та Глухівському повіті під час першої російської революції 1905 – 1907 рр.. Метою дослідження є встановлення часу появи місцевих організацій партій, особливостей їх формування і діяльності, виявлення форм впливу на соціальні верстви населення. Завдання розвідки полягають у вивченні їх кількісного і якісного складу, змісту ідеології і ставлення до національних проблем. Об'єктом дослідження є складові частини політичного руху в Глухівському повіті, його організаційне оформлення, національний зміст та результати партійної діяльності. Предметом виступає аналіз формування і розвитку місцевих українських партійних організацій, впливу особистого фактору на зміст їх життя, встановлення партійного впливу на студентів Глухівського учительського інституту.

Ключові слова: Перша революція 1905 – 1907 рр., політичні сили, партії, український рух, ідеологія, студентський страйк, маніфестація, вибори.

Розгляд даної теми має поважні причини. Як відомо Глухів і Глухівщина доволі тривалий час були носіями вищих органів української державності і одним із осередків збереження її традицій. І не випадково пошук відповідей, пов'язаних з цією темою знайшов відображення ще у 20-х роках ХХ ст., зокрема у працях В. Щербакова [18]. Після зняття заборони на всебічну розробку українського національного питання, Т. Демченко, В. Оніщенко [6], Т. Бевз [1] частково торкалися Глухівського аспекту у своїх дослідженнях. Найбільш повне відображення процес створення українських політичних партій і їх розвитку на Глухівщині розглянуто у публікаціях С. О. Наумова [12, 13, 4] та О. П. Кривобока [8, 9, 10].

Певне значення для розуміння політичних подій, пов'язаних з діяльністю партійних сил у 1905 – 1907 роках у Глухові і на Глухівщині мають друковані спогади студента Глухівського учительського інституту, письменника С. Васильченка (Панасенка) [5] та студента цього ж навчального закладу М. Карпова, котрий залишив після себе друковані [7] та недруковані спогади [11]. До цього слід додати одноосібні та колективні видання місцевих істориків та краєзнавців В. К. Ткаченка [15], В. І. Белашова [2,4], М. П. Гурця, В. В. Заїки, І. М. Ляшка та інших [3].

Початок нового ХХ століття ознаменувався значною поляризацією політичних сил у Російській імперії. Цей процес прискорила економічна криза 1900 – 1903 років, котра охопила й підросійську Україну. Місто Глухів та Глухівський повіт, в якому були відсутні великі промислові підприємства спочатку мало цікавили як українські, так і загальноросійські політичні сили. До 1905 року обмежений вплив мали опозиційні до російського уряду Союз земців-конституціоналістів і Союз звільнення [10, С. 345]. Ці ліберально-демократичні утворення впливали в основному на земські структури й за змістом практично збігалися.

Другим після російських лібералів, за часом започаткування на Глухівщині став організований єврейський робітничий рух. Глибоко законспірований (його достовірне ім'я так і не вдалося точно встановити) представник РУП (Революційної української партії), який головним чином займався формуванням і розвитком її організацій, навесні 1905 року прибув до Глухова. Тут він виявив осередок невизначеного політичного характеру. До того ж осередок не мав свого керівника. На думку дослідника українського політичного руху на Чернігівщині О. П. Кривобока, глухівський осередок міг належати до групи «Рабочее знамя», що виникла у Києві на початку 1900-х років [10, С. 345]. Група у Глухові складалась із 30-ти чоловік [8, С. 58-59].

Першою ж організованою силою, котра представляла український рух у Глухові і повіті стала РУП. Саме вона й утворила у місті власну партійну організацію. Але, як наголошує О. П. Кривобок, вона спочатку була бундівською [10, 345]. Парадокс полягав у тому, що невідомий рупівський «професіонал» (партійний керівник, єврей за національністю) спочатку зайнявся створенням організації Бунду (Загального єврейського робітничого союзу). За це він одержав догану від Миколи Порша, котрий керував у 1904 – 1905 роках становленням комітету РУП на Чернігівщині. І тільки після створення бундівської організації, з кінця весни 1905 року було створено український політичний осередок [10, С. 345]. Але він чисельно поступався бундівському, котрий зріс до 120 осіб.

З цього питання дослідник українського політичного руху на Лівобережній Україні С. О. Наумов вказує на те, що «соціал-демократична ідеологія РУП, національна належність і погляди «професіонала»... призвели до того, що організація спочатку формувалась як міжпартійна («рупівсько-бундівська») [14, С. 176]. І лише з часом вона визначилась на користь РУП. Національного обличчя ще в неї не було. На першому етапі діяльності вона йшла виключно в союзі з Бундом, співробітничала з РСДРП, видавала спільно з ним літературу. Спільні і власні видання, бо Глухів у 1905 році став одним із головних осередків видань РУП на повітовому рівні, ще не підкреслювали важливості національних визвольних змагань [14, 176].

Ситуація змінилась восени 1905 року, коли до Глухова від губернського комітету РУП приїхав Петро Дятлов, а також член Північного комітету РУП у Санкт-Петербурзі і голова Української студентської громади Дмитро Дорошенко. Майбутній відомий український історик, державний і політичний діяч Дмитро Дорошенко був одним із нащадків відомої на Глухівщині старшинської родини, весь час підтримував зв'язки з нею, доволі часто перебуваючи на Глухівщині. З появою цих двох осіб Глухівська організація посилює національну сторону своєї діяльності [10, С. 345; 14, С. 176].

Про це свідчать листівки певного національно-визвольного спрямування. Так прокламація «Про селянський з'їзд у Москві» негативно оцінювала його рішення за неврахування потреб народів Росії, пов'язувала вирішення аграрного питання з національним, закликала селян об'єднуватися у Всеукраїнській селянській спілці [14, С. 176]. В одній із листівок поруч із вимогою щодо української мови містився пункт автономії України в несподіваній редакції: «Хай живе незалежна (автономна) Україна». Серед глухівських видань найбільш змістовним і радикальним щодо українських проблем є «Рукопис», фрагмент котрого потрапив до рук поліції. З врахуванням його змісту, спершу це мав бути реферат для пропагандистської роботи. При його написанні головним завданням було обґрунтування тактики і стратегії РУП, доведення того, що вони найбільш відповідають інтересам українського робітничого класу, що українські робітники повинні всіма силами боротися проти обрусіння, говорити рідною мовою. Глухівські видання, за твердженням С. О. Наумова є унікальним і виявити щось подібне серед відомих листівок РУП ще не вдалося [14, С. 176]. Він також вважає, що їх гіпотетичним автором міг бути Дмитро Дорошенко.

Регулярний випуск невеликих книжок і відозв до селян, їх розповсюдження по багатьом селам і хуторам Глухівського повіту привело до того, що під Глуховом засновувались гуртки РУП. Іноді справа доходила до того, що в окремих селах дуже молодих хлопців не приймали поки до гурту. Після від'їзду Дмитра Дорошенка з Глухівщини видання листівок, що стосувалися національного питання припинилося.

Домінування української складової у діяльності глухівського осередку РУП викликано невдоволення учасниці його проводу Віри П. Вона скористалась українізацією його ідейної програми і розколола рухівсько-бундівське об'єднання, створивши перший осередок РСДРП на Глухівщині [10, С. 345].

Одночасно серед студентів Глухівського учнівського інституту, як писав у своїх спогадах С. Васильченко, «почала розгортатися і робота прихильників есерівської (соціал-революційної) ідеології [5, С. 41]. Уже в 1905 році частина студентів і гімназистів

розпочала роботу по її поширенню. Її здійснення мало благо приємний ґрунт. Саме у вересні 1905 року у Глухові відбувся судовий процес над 167 заарештованими селянами, котрі взяли найактивнішу участь у більш ніж трьохтисячному виступі селян Глухівського і Севського повітів у лютому 1905 року [2, С. 71]. 15 вересня 1905 року, студенти виступили проти адміністрації інституту. На зборах С. Панасенка обрали делегатом від студентів для вручення директору їх вимог [3, С. 11]. Всі вони були відхилені директором. Тоді, 23 вересня 1905 року, студенти розпочали інститутський страйк [3, С. 11]. Його організаторами були прихильники есерівської і більшовицької ідеологій. У листі від 3 жовтня директор Глухівського учительського інституту П. О. Миловський писав в управління Київського округу, що: «Страйк, безлад і невідвідування занять наполегливо продовжуються» [16, С. 6]. Студенти припинили страйк 7 жовтня і на наступний день приступили до занять.

Повідомлення про «Маніфест від 17 жовтня» викликало новий сплеск політичних емоцій і черговий виступ студентів. На другий день вони взяли участь у міській антиурядовій маніфестації і припинили заняття. [17, С. 31; 15, С. 46; 4, С. 100; 7, С. 91-95; 11], створивши загін самооборони. З 24 жовтня розпочалися звичайні заняття. Радикальні настрої студентів припинити не вдалося і в січні 1906-го року інститут був закритий на один місяць [3, С. 12]. Події того часу описані у автобіографічній повісті Степана Васильченка «Мій шлях» та М. Карпова «Грізний рік».

Хоча інститут повинен був стати осередком русифікації, його студенти створили нелегальний український гурток з власною бібліотекою. На його зборах виступали студенти і інших учбових закладів, члени РУП Д. Дорошенко, Д. Колоніус, Г. Юницький, М. Шумицький [4, С. 100]. Вони вважали за свій обов'язок поширювати національну свідомість і радикальні революційні настрої. Цей гурток Д. Дорошенко назвав інститутською громадою. Глухівська студентська громада стала першою організаційною формою об'єднання глухівських студентів у національно-визвольному рухові в Україні. Десь у першій половині 1909 року жандармерія виявила і конфіскувала студентську бібліотеку. Гурток припинив своє існування.

Дуже активно глухівські есери діяли у зимові місяці 1906 – 1907 років. Поява української течії в їх лавах привела до виникнення на Глухівщині осередку партії українських есерів [1, С. 111]. В умовах спаду революції і майже до початку 1917 року, ця організація лише заявила про себе, майже не приступивши до активної роботи.

Під час виборів до I Державної думи революційні соціал-демократичні партії бойкотували вибори. Тому у Глухові і Глухівському повіті у виборчій компанії взяли участь тільки дві новопосталі політичні сили. Це кадетський (конституційно-демократичний) комітет на чолі з П. Трохименком і осередок партії октябристів («Союз 17 октября»). Переможцями серед міщан стали кандидати від партії кадетів [10, С. 346]. Надалі Глухівська організація октябристів стала найчисельнішою і найвпливовішою в Чернігівській губернії. У 1906 – 1907 роках до неї входила третина членів губернської організації [10, С. 346]. Влітку 1907 року її учасник Порфирій Мальченко був обраний міським головою Глухова.

Не дивлячись на те, що до кадетського і октябристського осередків входили нащадки козацької старшини разом з її лідером Петром Дорошенком, вони не проявили українських устремлінь.

27 грудня 1906 року у Глухові було утворено осередок Союзу руського народу (чорносотенної організації, що ставила за мету збереження самодержавства). До нього відразу записалося біля ста осіб [10, С. 346]. В організації його відділу активну участь брав помічник Глухівського справника Щураков.

У Глухові діяв осередок «Спілки» (скорочена назва «Української соціал-демократичної спілки»), котра у 1905 році влилася до меншовицької фракції РСДРП на правах автономної секції. Спочатку створення осередку зіткнулося з труднощами, так як частина місцевих соціал-демократів її не визнавала. О. П. Кривобок обережно допускає, що

це були колишні «відщепенці», котрі відділилися від рупівсько-бундівського об'єднання [10, С. 346]. До кінця 1907 року розкол було подолано. Участь у роботі цього осередку взяв Д. Колоніус, колишній активіст рухівської організації у Глухові і соратник Дмитра Дорошенка. За жандармськими даними до глухівської «Спілки» перейшла частина і есерівських активістів (Сергій Шумицький, С. Левандовський, М. Вакуленко) [10, С. 346]. Члени «Спілки» утворили навколо Глухова осередки своєї організації, котрі склали один із потужніших районів «спілчан» у Чернігівській губернії.

Після закінчення революції, з червня 1907 року діяльність українського політичного руху на Глухівщині майже припиняється. У березні 1908 року, у місті діяв невеликий гурток «спілчан», що нараховував 7-8 осіб. Було зафіксовано наявність членів Бунду і «Спілки» і в наступні роки. Але ці два утворення активною діяльністю уже не займалися.

Таким чином, серед політичних партій Глухівщини тільки РУП і українські есери найбільш повно репрезентували і поширювали тогочасну українську ідею. З поміж глухівських нащадків української старшини, лише член РУП Дмитро Дорошенко активно відстоював українські традиційні цінності і інтереси. Він зміг долучити до цієї важливої справи значну частину студентів Глухівського учительського інституту.

1. Бевз Т. А. Партія національних інтересів і соціальних перспектив (політична історія УПСР) / Т. А. Бевз. – К.: ІПіЕНД, 2008. – 312 с.
2. Белашов В. І. Глухов – забытая столица Гетманщины. – К.: Україна, 1992. – 132 с.
3. Белашов В. І. Глухівський державний педагогічний інститут (1874 – 1994 рр.) / В. І. Белашов, М. П. Гурець, В. В. Заїка, І. М. Ляшко та ін. – Суми: ВВП «Мрія» - ЛТД, 1994. – 80 с.
4. Белашов В. І. Глухів – столиця Гетьманщины (До «Глухівського періоду» історії України (1708 – 1782 рр.)). – Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. – 220 с.
5. Васильченко С. Мій шлях / С. Васильченко // Твори. – Том 4. – К.: АН УРСР, 1960. – С. 7-64.
6. Демченко Т. П. Нариси з історії Чернігівщини. Від найдавніших часів до наших днів / Т. П. Демченко, В. І. Оніщенко // Чернігівщина на початку ХХ століття. 1900 – 1917 рр. – Вип. 3. – Чернігів, 1998. – 66 с.
7. Карпов М. Грізний рік. Із записок народного учителя / М. Карпов. – Х.: Прапор, 1973. – 171 с.
8. Кривобок О. П. Документи про партійне життя Чернігівщини у 1905 році / О. П. Кривобок // Сіверянський літопис. – 2004. – № 4. – С. 55-61.
9. Кривобок О. П. Нарис історії РУП – УСДРП на Чернігівщині на початку ХХ століття – штрих до політичної історії регіону / О. Кривобок // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. – Вип. Х. – К.: Інститут історії України, 2005. – С. 65-82.
10. Кривобок О. П. Український політичний рух на Глухівщині на початку ХХ ст. в контексті політичного життя регіону / О. П. Кривобок // Сіверщина в історії України. Зб. наук. праць. – Вип. 4. – К.: Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2011. – С. 344-347.
11. Народний музей Глухівського національного педагогічного університету: М. О. Карпов. Спогади про Глухівський учительський інститут (1905 – 1906 рр.). – Х, 1966. – (На правах рукопису).
12. Наумов С. Глухівська організація РУП – УСДРП та її література. / С. Наумов // Сіверянський літопис. – 2005. – №2-3. – С. 3-15.
13. Наумов С. О. Український політичний рух на Лівобережжі (90-ті рр. ХІХ ст. – лютий 1917 р.) / С. О. Наумов. – ХНУ, 2006. – 344 с.
14. Наумов С. О. Дмитро Дорошенко як гіпотетичний автор літератури Глухівського комітету РУП (1905 р.) / С. О. Наумов // Сіверщина в історії України. Зб. наук. праць. – Суми: Еллада, 2007. – С. 176-177.
15. Ткаченко В. К. Глухів / В. К. Ткаченко. – Х.: Прапор. – 143 с.
16. Центральний державний історичний архів України (м. Київ). Ф.707, оп.227, од. зб. 110.
17. ЦДІАК України. Ф. 707, оп. 156, од. зб. 61.
18. Щербаков В. Нарис з історії соціал-демократії на Чернігівщині (1902 – 1917 рр.) / В. Щербаков. – Х.: Пролетар, б.р.в. – 219 с.

В статье рассматривается ряд вопросов, связанных с возникновением очагов украинских политических партий в городе Глухове и Глуховском уезде во время Первой российской революции 1905 – 1907 гг. Целью исследования является установление времени появления местных организаций партий, особенностей их формирования и деятельности, выявление форм влияния на социальные слои населения. Задача состоит в изучении их

количественного и качественного состава, идеологического наполнения и отношения к национальным проблемам. Объектом исследования являются составные части политического движения в Глуховском уезде, его организационное оформление, национальное содержание и результаты партийной деятельности. Предметом выступает формирование и развитие местных украинских партийных организаций, влияние личного фактора на содержание их жизни, установление партийного влияния на студентов Глуховского учительского института.

Ключевые слова: Первая революция 1905 – 1907 гг., политические силы, партии, украинское движение, идеология, студенческая забастовка, манифестация, выборы.

This article is dedicated to complex analysis of activity specification of the Russian, Ukrainian and Jewish political local organizations in Hlukhiv and Hlukhiv povit. Especially the aim of research is to analyse a number of issues related to the emergence of centers of Ukrainian political parties in Hlukhiv and Hlukhiv county during First Russian revolution 1905 – 1907. The research lights up the role of the noted political forces in region public life on base of analysis of archived and published sources, historiographical literature. The main characteristics of political force's information and propaganda work among the public are found out. The study aims to establish the advent of local party organizations, especially their formation and activities, identifying forms of influence on social groups. The task is to explore their quantitative and qualitative composition, ideology and content relevant to national problems.

Among political parties of Hlukhiv povit only RUP and Ukrainian SRs most fully represented and distributed Ukrainian ideology. Among the Hlukhiv descendants of Ukrainian officers only member RUP Dmytro Doroshenko actively defended Ukrainian traditional values and interests. He was able to attach to this important cause significant portion of students Hlukhiv teachers institute

The first mass Ukrainian revolutionary party in Russian-ruled Ukraine, established on 11 February 1900 by the then Kharkiv Student Hromada leaders Dmytro Antonovych, Petro Andriievsky, Bonifatii Kaminsky, Yurii Kollard, Oleksander Kovalenko, Lev Matsiievych, D. Poznansky, and Mykhailo Rusov. RUP was the culmination of earlier attempts at creating a Ukrainian political organization in a society whose intelligentsia was by and large apolitical, and whose Ukrainophile activity was limited to the cultural sphere. Its political antecedents were the Brotherhood of Taras (est 1891) and the first Ukrainian Social Democracy group (est 1896 in Kyiv), headed by Ivan M. Steshenko and Lesia Ukrainka.

Initially RUP based its politics on a speech delivered by a sympathizer, Mykola Mikhnovsky, at public commemorations of Taras Shevchenko in Poltava and Kharkiv in March 1900; the speech was solicited by the founding members and published as the first RUP brochure under the title Samostiina Ukraïna (Independent Ukraine, 1900). Mikhnovsky called for 'a single, unitary, indivisible, free, independent Ukraine from the Carpathians to the Caucasus' and the immediate goal of the 'restoration ... of rights defined in the Pereiaslav constitution of 1654 and the dissemination of its authority throughout the entire territory of the Ukrainian people in Russia.'

Keywords: First Revolution of 1905 – 1907, Political forces, parties, Ukrainian movement, ideology, student strike, demonstration, elections.

1. Bevz T. A. Partiiia natsionalnykh interesiv i sotsialnykh perspektyv (politychna istoriia UPSR) / T. A. Bevz. – K.: IPIEND, 2008. – 312 s.
2. Belashov V. Y. Hlukhov – zabytaia stolytsa Hetmanshchyny. – K.: Ukraina, 1992. – 132 s.
3. Bielashov V. I. Hlukhivskiy derzhavnyi pedahohichnyi instytut (1874 – 1994 rr.) / V. I. Bielashov, M. P. Hurets, V. V. Zaika, I. M. Liashko ta in. – Sumy: VVP «Mriia» - LTD, 1994. – 80 s.
4. Bielashov V. I. Hlukhiv – stolytsia Hetmanshchyny (Do «Hlukhivskoho periodu» istorii Ukrainy (1708 – 1782 rr.)). – Hlukhiv: RVV HDPU, 2005. – 220 s.
5. Vasylchenko S. Mii shliakh / S. Vasylchenko // Tvory. – Tom 4. – K.: AN URSR, 1960. – S. 7-64.
6. Demchenko T. P. Narysy z istorii Chernihivshchyny. Vid naidavnishykh chasiv do nashykh dnev / T. P. Demchenko, V. I. Onishchenko // Chernihivshchyna na pochatku KhKh stolittia. 1900 – 1917 rr. – Vyp. 3. – Chernihiv, 1998. – 66 s.
7. Karpov M. Hriznyi rik. Iz zapysok narodnoho uchytelia / M. Karpov. – Kh.: Prapor, 1973. – 171 s.
8. Kryvobok O. P. Dokumenty pro partiine zhyttia Chernihivshchyny u 1905 rotsi / O. P. Kryvobok // Siverianskyi litopys. – 2004. – # 4. – S. 55-61.

9. Kryvobok O. P. *Narys istorii RUP – USDRP na Chernihivshchyni na pochatku KhKh stolittia – shtrykh do politychnoi istorii rehionu* / O. Kryvobok // *Problemy istorii Ukrainy KhIKh – pochatku KhKh st. – Vyp. Kh. – K.: Instytut istorii Ukrainy, 2005. – S. 65-82.*
10. Kryvobok O. P. *Ukrainskyi politychnyi rukh na Hlukhivshchyni na pochatku KhKh st. v konteksti politychnoho zhyttia rehionu* / O. P. Kryvobok // *Sivershchyna v istorii Ukrainy. Zb. nauk. prats. – Vyp. 4. – K.: Hlukhiv: Tsentralnyi muzei NAN Ukrainy i UTOPIK, 2011. – S. 344-347.*
11. *Narodnyi muzei Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu: M. O. Karpov. Spohady pro Hlukhivskiy uchytsel'skyi instytut (1905 – 1906 rr.). – Kh, 1966. – (Na pravakh rukopysu).*
12. Naumov S. *Hlukhivska orhanizatsiia RUP – USDRP ta yii literatura.* / S. Naumov // *Siverianskyi litopys. – 2005. – # 2-3. – S. 3-15.*
13. Naumov S. O. *Ukrainskyi politychnyi rukh na Livoberezhzhi (90-ti rr. KhIKh st. – liutyi 1917 r.)* / S. O. Naumov. – KhNU, 2006. – 344 s.
14. Naumov S. O. *Dmytro Doroshenko yak hipotetychnyi avtor literatury Hlukhivskoho komitetu RUP (1905 r.)* / S. O. Naumov // *Sivershchyna v istorii Ukrainy. Zb. nauk. prats. – Sumy: Ellada, 2007. – S. 176-177.*
15. Tkachenko V. K. *Hlukhiv* / V. K. Tkachenko. – Kh.: Prapor. – 143 s.
16. *Tsentrалnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy (m. Kyiv). F.707, op.227, od. zb. 110.*
17. *TsDIAK Ukrainy. F. 707, op. 156, od. zb. 61.*
18. Shcherbakov V. *Narys z istorii sotsial-demokratii na Chernihivshchyni (1902 – 1917 rr.)* / V. Shcherbakov. – Kh.: Proletar, b.r.v. – 219 s.

© Белашов В. І.

Стаття надійшла до редколегії 5. 09. 2016